

Шинель

Микола Гоголь

У департаменті... та краще не називати, в якому департаменті. Нічого немає більш сердитого, аніж усякі департаменти, полки, канцелярії і, одно слово, всякі урядові стани. Тепер уже кожна окрема людина вважає в особі своїй ображеним усе громадянство. Кажуть, зовсім недавно надійшла просьба від одного капітана-справника, не пригадую, якого міста, в якій він викладає ясно, що гинуть державні постанови і що священне ім'я його вимовляється зовсім всує. А на доказ він додав до просьби величезний том якогось романтичного твору, де через кожні десять сторінок з'являється капітан-справник, подекуди навіть у цілком п'яному вигляді. Отже, щоб уникнути всяких прикростей, краще департамент, що про нього мова, ми назвемо одним департаментом. Отже, в одному департаменті служив один чиновник; чиновник не можна сказати, щоб дуже визначний, низенький на зріст, трохи рябуватий, трохи рудуватий, трохи навіть на вигляд підсліпуватий, з невеличкою лисиною на лобі, із зморшками по обидва боки щік, із кольором обличчя, як то кажуть, гемороїдальним... Що ж робити! винен петербурзький клімат. Коли ж говорити про чин (бо в нас найперше треба оголосити чин), то він був те, що називають довічний титулярний радник, з якого, відома річ, наглузувалися та накепкувалися вволю різні письменники, що мають похвальний звичай наполягати на тих, хто не може кусатися. На прізвище чиновник був Башмачкін. Уже з самого імені видно, що воно колись пішло від башмака; та коли, в який час і яким способом пішло воно від башмака, нічого про це не відомо. І батько, і дід, і навіть шурин, і чисто всі Башмачкіни ходили в чоботях, підбиваючи тільки разів зо три на рік нові підметки. Ім'я йому було Акакій Акакійович. Можливо, читачеві воно здається трохи чудним та вишуканим, але можна запевнити, що його ніяк не шукали, а що самі собою склалися такі обставини, що ніяк не можна було дати іншого імені, і це сталося саме ось як: народився Акакій Акакійович проти ночі, якщо тільки не зраджує пам'ять, під 23 березня. Покійниця-матінка, чиновниця і дуже добра жінка, налагодилась, як годиться, охрестити дитину. Матінка ще лежала на ліжку проти дверей, а праворуч стояв кум, пречудесна людина, Іван Іванович Єрошкін, що служив за столоначальника в сенаті, і кума, дружина квартального офіцера, жінка неабияких чеснот, Орина Семенівна Белобрюшкова. Породіллі дали на вибір, одне з трьох, яке вона хоче вибрати: Мокія, Сосія, чи назвати дитину в ім'я мученика Хоздазата. "Ні, — подумала покійниця, — імена все якісь такі". Щоб догодити їй, розгорнули календар в іншому місці; знову вийшли троє імен: Трифілій, Дула і Варахасій. "Чиста тобі кара! — проказала стара, — які все імена, я, далебі, ніколи й не чувала таких. Нехай би ще Варадат чи Варух, а то Трифілій та Варахасій". Ще перегорнули сторінку — вийшли: Павсикахій та Вахтисій. "Ну, я вже бачу, — сказала стара, — що, видно, така його доля. Коли вже так, нехай краще зватиметься, як батько його. Батько був Акакій, то нехай і син буде Акакій". Таким ото чином і пішло Акакій

Акакійович. Дитину охрестили; причому вона заплакала й так скривилася, немов передчувала, що буде титулярним радником. Отже, ось яким чином сталося все це. Ми навели все це для того, щоб читач міг сам бачити, що все, що трапилося, було цілком неминуче, і іншим ім'ям назвати було ніяк неможливо. Коли і в який час він вступив до департаменту і хто призначив його, цього ніхто не міг пригадати. Скільки не змінювалось директорів та всяких начальників, його бачили всі на одному і тому самому місці, в тім самім стані, на тій самій посаді, все тим самим чиновником для письма; так що потім упевнилися, що він, видно, так і на світ народився вже зовсім готовий, у віщундірі і з лисиною на голові. В департаменті не виявляли до нього ніякої пошани. Сторожі не тільки не вставали з місця, коли він проходив, але навіть і не дивились на нього, немов через приймальню пролетіла звичайна муха. Начальники поводитися з ним якимось холодно-деспотично. Який-небудь помічник столоначальника просто тикав йому під ніс папери, не сказавши навіть: "перепишіть", чи там: "ось цікава, нічогенька справа", чи що-небудь таке приємне, як заведено в благопристойних службах. І він брав, поглянувши тільки на папір, не дивлячись, хто йому поклав і чи мав на те право. Він брав і одразу ж прилаштовувався писати його. Молоді чиновники підсміювалися й глузували з нього, скільки ставало канцелярської дотепності, розказували тут же при ньому всякі вигадані про нього історії, про його хазяйку, сімдесятилітню бабу, говорили, що вона б'є його, допитувались, коли буде їхнє весілля, сипали на голову йому папірці, називаючи це снігом. Та ні одним словом не обзивався на це Акакій Акакійович, начебто нікого і не було перед ним; це не мало навіть впливу на роботу його: серед усіх цих докук не робив він жодної помилки в письмі. Тільки коли занадто вже нестерпний був жарт, коли штовхали його під руку, заважаючи робити своє діло, він промовляв: "Облиште мене, навіщо ви мене кривдите?" І щось чудне було в словах і в голосі, яким їх проказувано. В ньому чулося щось таке, схиляюче до жалю, що один молодий чоловік, недавно призначений, який, за прикладом інших, дозволив був собі посміятися з нього, раптом зупинився, немовби вражений, і відтоді ніби все змінилось перед ним і набрало іншого вигляду. Якась неприродна сила відштовхнула його від товаришів, з якими він познайомився, вважаючи їх за пристойних світських людей. І довго потім, серед найвеселіших хвилин, уявлявся йому низенький чиновник з лисинкою на лобі, з своїми вражаючими словами: "Облиште мене, навіщо ви мене кривдите?" — і в цих вражаючих словах бриніли інші слова: "Я брат твій". І закривався рукою бідолашний молодий чоловік, і багато разів здригався він потім на віку своїм, бачачи, як багато в людині нелюдськості, як багато приховано лютої грубості у витонченій, освіченій світськості, і, Боже! навіть у тій людині, яку світ визнає за благородну й чесну.

Навряд чи де можна було знайти людину, що так жила б у своїй посаді. Мало сказати: він служив ревно, ні, він служив з любов'ю. Так, у цьому переписуванні йому ввижався якийсь свій розмаїтий і приємний світ. Насолода відбивалась на обличчі його: деякі літери у нього були фаворити, до яких коли він добирався, то був сам не свій: і підсміювався, і підморгував, і допомагав губами, так що в обличчі його, здавалося,

можна було прочитати кожен літер, яку виводило перо його. Коли б відповідно до його старанності давали йому нагороди, він би, на диво собі, може, навіть потрапив би у статські радники; але вислужив він, як висловлювалися дотепники, його товариші, пряжку в петлицю та нажив геморої у сідницю. А втім, не можна сказати, щоб не було до нього ніякої уваги. Один директор, будучи доброю людиною і бажаючи нагородити його за довголітню службу, наказав дати йому що-небудь значніше, ніж звичайне переписування; а саме, з закінченої вже справи звелено було йому скласти якогось листа до другої урядової установи; робота полягала тільки в тому, щоб перемінити заголовний титул та замінити подекуди дієслова першої особи на третю. Це завдало йому стільки роботи, що він упрів зовсім, тер лоба і, нарешті, сказав: "Ні, краще дайте я перепишу що-небудь". Відтоді й залишено його назавжди переписувати. Поза цим переписуванням, здавалося, для нього нічого не існувало. Він не думав зовсім про свій одяг: віцмундир у нього був не зелений, а якогось рудувато-борошняного кольору. Комірчик на ньому був вузенький, низенький, так що шия його, хоч була й не довга, поверх цього комірника здавалася надзвичайно довгою, немов у тих гіпсових кошенят, які мотають головами, що їх носять на головах цілими десятками російські іноземці. І завжди що-небудь та прилипало до його віцмундира: чи сінця віхтик, чи яка-небудь ниточка; до того ж він мав особливу вправність, ходячи вулицею, нагодитися під вікно саме тоді, коли з нього викидали всяку погань, і тому раз у раз ніс на своєму кашкеті лушпиння з кавунів і динь та інший такий непотріб. Ні разу за життя не звернув він уваги на те, що діється й відбувається кожного дня на вулиці, на що, як відомо, завжди подивиться його ж таки брат, молодий чиновник, який так далеко заходить проникливістю жвавого свого погляду, що зазирне навіть, у кого на тому боці тротуару відпоролась знизу панталонів штрипка, — що викликає завжди лукаву усмішку на обличчі його.

Та Акакій Акакійович коли й дивився на щось, то бачив на всьому свої чисті, виписані рівним почерком рядки, і тільки хіба, коли не знати звідки взявшись, коняча морда клалася йому на плече і напускала ніздрями цілий вітер у щок, тільки тоді помічав він, що він не на середині рядка, а скоріше на середині вулиці. Приходячи додому, він сідав одразу ж до столу, сьорбав на швидку свої щі і їв шматок яловичини з цибулею, зовсім не помічаючи їх смаку, їв усе це з мухами і з усім, що б не послав Бог на ту пору. Помітивши, що шлунок починав обдиматися, вставав з-за столу, виймав баночку з чорнилом і переписував папери, принесені додому. Коли ж їх не траплялось, він списував навмисне, ради власної втіхи, копію для себе, особливо якщо папір був визначний не так красою стилю, як адресуванням до якої-небудь нової або поважної особи.

Навіть у ті години, коли зовсім потухає петербурзьке сіре небо і весь чиновний люд наївся й пообідав, хто як міг, відповідно до одержуваної платні та власної забаганки, — коли все вже відпочило після департаментського скрипіння перами, біганини, своїх і чужих необхідних занять і всього того, що завдає собі з власної волі, більше навіть, як треба, невгамовна людина, — коли чиновники поспішають віддати втіхам решту часу:

хто жвавійший, мчить до театру; хто на вулицю, приділяючи його на розглядання деяких капелюшків; хто на вечірку — витратити його в компліментах якій-небудь гарненькій дівчині, зірці невеликого чиновницького кола; хто, і це буває найчастіше, іде просто до свого брата на четвертий чи третій поверх, у дві невеликі кімнати з передпокоем чи кухнею і деякими модними претензіями, лампою чи іншою річчю, здобутою ціною багатьох пожертв, відмовлень від обідів, гулянок; одно слово, навіть тоді, коли всі чиновники розпорошуються по маленьких квартирках своїх приятелів пограти в штурмовий віст, присьорбуючи зі склянок чай з копійчаними сухарями, затягуючись димом з довгих чубуків, розказуючи під час здачі яку-небудь плітку, занесену з вищого товариства, від якого ніколи і ні в якому стані не може відмовитись руська людина, або навіть, коли нема про що говорити, розказуючи вічний анекдот про коменданта, якому прийшли сказати, що підрубано хвоста коневі Фальконетового монумента, — одно слово, навіть тоді, коли все прагне розважитись, Акакій Акакійович не віддавався ніякій розвазі. Ніхто не міг сказати, щоб коли-небудь бачив його на якому-небудь вечорі. Написавшись досхочу, він лягав спати, усміхаючись заздалегідь від думки про завтрашній день: що то Бог пошле переписувати завтра. Так проходило мирне життя людини, що, з чотирмастами плати, уміла бути задоволеною з своєї долі, і дійшло б, можливо, до глибокої старості, якби не було різних бід, розсипаних на життєвій дорозі не тільки титулярним, а навіть тайним, дійсним, надвірним і всяким радникам, навіть і тим, що нікому не дають поради, ні від кого не беруть їх самі.

Є в Петербурзі сильний ворог усіх тих, хто дістає чотириста карбованців на рік платні чи близько того. Ворог цей не хто інший, як наш північний мороз, хоч і кажуть, проте, що він дуже корисний для здоров'я. О дев'ятій годині ранку, саме в той час, коли вулиці вкривають чиновники, простуючи до департаменту, починає він давати таких сильних і колючих щиглів без розбору по всіх носах, що бідолашні чиновники зовсім не знають, куди й подіти їх. В той час, коли навіть у тих, що посідають високі посади, болить від морозу лоб і сльози виступають з очей, бідні титулярні радники іноді бувають зовсім беззахисні. Увесь порятунок полягає в тому, щоб у благоденській шинельчині перебігти якомога швидше п'ять чи шість вулиць і потім натупатись добре ногами в швейцарській, поки не відтануть усі замерзлі дорогою здібності й обдаровання для справляння служби. Акакій Акакійович з якогось часу почав відчувати, що його якось особливо дошкульно стало припікати в спину і плече, хоч він і старався перебігти якомога швидше законну відстань. Він подумав, нарешті, чи не криється яких гріхів у його шинелі. Розглянувши її гарненько в себе дома, він виявив, що в двох чи трьох місцях, саме на спині та на плечах, вона стала зовсім як серп'янка: сукно так уже витерлось, що світилося, і підкладка розлізлась. Треба знати, що шинель Акакія Акакійовича теж правила за об'єкт глузувань чиновникам; у неї відбирали навіть благородне ім'я шинелі і називали її капотом. Та й справді, вона мала якусь дивну будову: комір її зменшувався щороку дедалі більше, бо йшов на доточування інших частин. Доточування не показувало вправності кравця і виходило, справді, мішкувато й негарно. Побачивши, в чому річ, Акакій Акакійович вирішив, що шинель треба буде

віднести до Петровича, кравця, що мешкав десь на четвертому поверсі по чорних сходах, і хоч був сліпий на одне око і мав ряботиння по всьому обличчю, досить уміло латав чиновницькі та всякі інші панталони й фраки, розуміється, коли бував у тверезому стані й не плекав у голові якого-небудь іншого наміру. Про цього кравця, звісно, не слід би багато говорити, та коли вже так заведено, щоб у повісті характер кожної особи був цілком означений, то, нічого не вдієш, подавайте нам і Петровича сюди. Спершу він називався просто Григорій і був кріпаком у якогось пана; Петровичем він почав зватися з того часу, як дістав відпускну і став випивати досить сильно в усякі свята, спочатку у великі, а потім без розбору у всі церковні, де тільки стояв у календарі хрестик. З цього боку він не зраджував дідівських звичаїв і, сварячись з дружиною, називав її мирською жінкою й німкенею. А що в нас уже зайшло про жінку, то треба буде й про неї сказати слів зо двоє; та, на жаль, про неї не багато було відомо, хіба тільки те, що в Петровича є жінка, носить навіть чепчик, а не хустку; але красою, як здається, вона не могла похвалитися; принаймні, зустрічаючись з нею, самі тільки гвардійські солдати зазирали їй під чепчик, моргнувши вусом і видавши якийсь особливий голос.

Піднімаючись сходами, що вели до Петровича, які, слід сказати правду, були всі вимащені водою, помиями і пройнялися наскрізь тим спиртюзним духом, що виїдає очі і, як відомо, є неодмінно на всіх чорних сходах петербурзьких домів, — піднімаючись сходами, Акакій Акакійович подумав уже про те, скільки заправить Петрович, і в думці поклав не давати більше двох карбованців. Двері були розчинені, бо господиня, готуючи якусь рибу, напустила стільки диму в кухні, що не можна було бачити навіть і самих тарганів: Акакій Акакійович пройшов через кухню, не помічений навіть самою господинею, і вступив, нарешті, до кімнати, де побачив Петровича, що сидів на широкому дерев'яному нефарбованому столі, підгорнувши під себе ноги свої, як турецький паша. Ноги, за звичаєм кравців, що сидять за роботою, були голі. І найперше впав у око великий палець, дуже відомий Акакію Акакійовичу, з якимось покаліченим нігтем, товстим і міцним, як у черепахи череп. На шиї у Петровича висів моток шовку і ниток, а на колінах лежало якесь шмаття. Він уже хвилин зо три протягав нитку в голчане вушко, не попадав і тому дуже сердився на темряву і навіть на саму нитку, бурмочучи півголосом: "Не лізе, варварка; уїлась ти мені, шельма така!" Акакію Акакійовичу було неприємно, що він прийшов саме в ту хвилину, коли Петрович сердився: він любив замовляти що-небудь Петровичу тоді, коли той був уже трохи напідпитку, або, як висловлювалася його жінка: "Заправився сивухою, одноокий чорт". У такому стані Петрович бувало дуже охоче спускав і згоджувався, всякого разу навіть кланявся й дякував. Потім, правда, приходила жінка з плачем, що чоловік, мовляв, був п'яний і через те дешево взявся; та гривеника бувало одного накинеш, і все гаразд. Тепер же Петрович, здавалося, був у тверезому стані, а тому крутий, незгідливий і охочий загинати чорт знає які ціни. Акакій Акакійович зміркував це і хотів був уже, як то кажуть, позадкувати звідси, та діло вже було почате. Петрович примружив на нього дуже пильно єдине своє око, і Акакій Акакійович мимохіть вимовив:

— Здоров, Петровичу!

— Здравствувати бажаю, пане, — сказав Петрович і скопив своє око на руки Акакія Акакійовича, бажаючи видивитися, яку здобич той приніс.

— А я оце до тебе, Петровичу, той...

Треба сказати, що Акакій Акакійович висловлювався здебільшого прийменниками, прислівниками і, нарешті, такими часточками, що зовсім нічого не означають. Якщо ж справа була дуже трудна, то він мав звичку зовсім не докінчувати фрази, так що дуже часто, почавши мову словами: "Воно, справді, зовсім той...", — а потім уже й нічого не було, і сам він забував, думаючи, що все вже виговорив.

— Що ж таке? — сказав Петрович і оглянув у той самий час своїм єдиним оком весь вісмундир його, починаючи з коміра до рукавів, спини, фалд і петель, що все він дуже добре знав, бо воно було власної його роботи. Такий уже звичай у кравців; це перше, що він зробить при зустрічі.

— А я оце той, Петровичу... шинель от, сукно... ось бачиш, скрізь у інших місцях зовсім міцне... воно трошки припилилося і здається, немов старе, а воно нове, та ось, тільки в одному місці трохи той... на спині, та ще ось на одному плечі протерлось, та ще на цьому плечі трошки — бачиш, оце й усе. І роботи небагато...

Петрович узяв капот, розклав його спершу на столі, роздивлявся довго, похитав головою і поліз рукою на вікно взяти круглу табакерку з портретом якогось генерала, якого саме, невідомо, бо те місце, де було обличчя, було проткнуте пальцем і потім заліплене чотирикутним шматочком паперу. Понюхавши табаки, Петрович розчепірів капот на руках і подивився його проти світла, і знов похитав головою. Потім повернув його підкладкою догори і знову похитав, ще раз зняв кришку з генералом, заліпленим папірцем, і, набивши ніс табакою, закрив, сховав табакерку і аж тоді вже сказав:

— Ні, не можна полагодити: поганий гардероб!

У Акакія Акакійовича від цих слів тьохнуло серце.

— Чого ж не можна, Петровичу? — сказав він мало не благальним голосом дитини, — тільки ж і всього, що на плечах попротиралося, а у тебе ж є які-небудь клаптики...

— Та клаптики можна знайти, клаптики знайдуться, — сказав Петрович, — та пришити їх не можна: діло зовсім гниле, зачепиш голкою — от воно й розлазиться.

— Нехай собі розлазиться, а ти зараз же латочку.

— Та латочку ж ні на що покласти, держатися їй нема, за що, виносилося дуже вже. Тільки й слави, що сукно, а вітер подме, то й розлетиться.

— Ну, та вже прикріпи. Як же це так, справді, той!..

— Ні, — сказав Петрович твердо, — нічого не можна зробити. Діло зовсім погане. Ви краще вже, як прийде зимова холодна пора, наробіть собі з неї онучок, бо панчоха не гріє. Це німці вигадали, щоб собі більше грошей забирати (Петрович любив при нагоді шпигнути німців); а шинель уже, мабуть, доведеться вам нову справляти.

На слові "нову" Акакієві Акакійовичу потемніло в очах, і все, що було в кімнаті, так і пішло перед ним плутатися. Він бачив ясно самого тільки генерала із заліпленим папірцем обличчям, що був на кришці Петровичевої табакерки.

— Як же нову? — сказав він, все ще ніби перебуваючи вві сні, — у мене ж і грошей на це нема.

— А так, нову, — сказав з варварським спокоєм Петрович.

— Ну, а коли б довелось нову, то якби вона той...

— Цебто, скільки коштуватиме?

— Еге.

— Та три півсотні з лишком треба буде покласти, — сказав Петрович і стиснув при цьому значущо губи. Він дуже любив сильні ефекти, любив раптом як-небудь спантеличити до краю і потім подивитися скоса, як спантеличений скривиться від таких слів.

— Півтораєста карбованців за шинель! — скрикнув бідолашний Акакій Акакійович, скрикнув, можливо, вперше на віку, бо відзначався завжди тихістю голосу.

— А так, — сказав Петрович, — та ще яка шинель. Коли покласти на комір куницю, та дати відлогу на шовковій підкладці, то й у двісті вскочить.

— Петровичу, будь ласка, — говорив Акакій Акакійович благальним голосом, не чуючи і не стараючись чути сказаних Петровичем слів і усіх його ефектів, — як-небудь уже полагодь, щоб хоч скільки-небудь іще послужила.

— Та ні, це вийде: і роботу марнувати, і гроші задарма витратити, — сказав Петрович, і Акакій Акакійович після таких слів вийшов зовсім знищений.

А Петрович, коли той пішов, довго ще стояв, значущо стиснувши губи і не беручись до роботи, задоволений, що й себе показав, та й кравецького майстерства теж не зганьбив.

Вийшовши на вулицю, Акакій Акакійович був як уві сні. "Отаке діло такеє, — говорив він сам собі, — я, справді, й не думав, щоб воно вийшло той... — а потім, трохи помовчавши, додав: — Так ось як! нарешті ось що вийшло! а я, справді, і гадки собі не мав, щоб воно було отак". По цьому він знову довгенько помовчав, після чого промовив: "Так отак воно! от яке вже, справді, зовсім несподіване той... цього б ніяк... отака-то справа". Сказавши це, він, замість того, щоб іти додому, пішов зовсім у протилежний бік, сам того не помічаючи. Дорогою зачепив його усім забрудненим своїм боком сажотрус і почорнів усе плече йому; ціла шапка вапна висипалась на нього з верху якогось недобудованого дому. Він нічого цього не помітив, і вже потім, коли наштотхнувся на будочника, який, поставивши біля себе свою алебарду, натрушував з різьки на мозолястий кулак табаки, тільки тоді трохи опам'ятався, та й то через те, що будочник сказав: "Чого лізеш у самісіньке рило, хіба нема тобі трухтуару?" Це примусило його оглянутись і повернути додому. Тільки тут почав він збирати думки, побачив ясно свій справжній стан, почав розмовляти сам із собою вже не уривчасто, а розсудливо й одверто, як з розважним приятелем, з яким можна поговорити про діло найсердечніше й найближче. "Ну, ні, — сказав Акакій Акакійович: — тепер з Петровичем не можна говорити: тепер він той... жінка, видно, як-небудь відлупцювала його. А от я краще прийду до нього в неділю ранком: він після суботи буде косити оком і заспавшись, то йому треба буде похмелитися, а жінка грошей не дасть, тоді я йому

гривеника і той, у руку, — він і буде згідливіший, і шинель тоді й той..." Так розмислив сам із собою Акакій Акакійович, підбадьорив себе, дочекався першої неділі і, побачивши здаля, що жінка Петровича кудись виходила з дому, він просто до нього. Петрович, справді, після суботи косив оком, голову хилив додолу й був зовсім заспавшись; та при всьому тому, як тільки почув, про що мова, то начебто його чорт штовхнув. "Не можна, — сказав, — звольте замовити нову". Акакій Акакійович тут і всунув йому гривеника. "Дякую вам, пане, підкріплюсь трохи за ваше здоров'я, — сказав Петрович, — а вже про шинель не турбуйтеся: вона ні на що годяще не годиться. Нову шинель я вже вам пошию на славу, тут ми докажемо".

Акакій Акакійович ще був знову про те, щоб латати, та Петрович не дочув і сказав: "А що нову я вам пошию безпремінно, то вже звольте покластися, старання докладемо. Можна буде навіть так, як пішла мода, комір буде застібатись на срібні лапки під апліке".

Отут і побачив Акакій Акакійович, що без нової шинелі не можна обійтись, і зовсім занепавав духом. Та як же, справді, за що, за які гроші її справити? Звісно, можна було б трохи покластися на майбутню нагороду до свят, та ці гроші давно вже призначені й розподілені наперед. Треба було справити нові панталони, заплатити шевцеві давній борг за зроблені нові пришиви до старих халяв, та слід було замовити швачці три сорочки і зо дві штуки тієї білизни, що її непристойно називати в друкованім слові: одно слово, всі гроші зовсім мали розійтись, і якби навіть директор був такий милостивий, що, замість сорока карбованців нагороди, приділив би сорок п'ять чи п'ятдесят, то все ж залишиться така дрібниця, що в шинельному капіталі буде краплиною в морі. Хоча, звісно, він знав, що в Петровича була примха загнути раптом чорт знає яку непомірну ціну, так що вже бувало сама жінка не могла здержатись, щоб не скрикнути: "Що ти, з глузду з'їхав, дурню отакий! Іншим разом ні за що візьме роботу, а оце надало йому загнути таку ціну, що й сам її не варт". Хоча, звісно, він знав, що Петрович і за вісімдесят карбованців візьметься пошити; та все ж звідки узяти ці вісімдесят карбованців? Половину ще можна б знайти: половина знайшлася б; може, навіть трохи й більше; та де взяти другу половину?.. Але спершу читачеві треба знати, де взялася перша половина. Акакій Акакійович мав звичку з кожного витрачаного карбованця відкладати по шажку в невеличку скриньку, замкнену на ключ, з прорізаною зверху дірочкою, щоб кидати туди гроші. Наприкінці кожного півріччя він ревізував заощаджену мідну суму й заміняв її на дрібне срібло. Так робив він з давніх-давен, і таким способом за кілька років зібралося грошей більше ніж сорок карбованців. Отже, половина була в руках; та де ж узяти другу половину? Де взяти другі сорок карбованців? Акакій Акакійович думав-думав і вирішив, що треба буде зменшити заведені витрати хоча б принаймні протягом одного року: вивести з ужитку чай вечорами, не світити вечорами свічки, а як треба буде що робити, іти в кімнату хазяйки й працювати при її свічці; ходячи вулицею, ступати якомога легше й обережніше по камінню й плитах, мало не навшпиньках, щоб таким чином не стерти скорочасно підметок; якомога рідше віддавати прачці прати білизну, а щоб не

заношувалась, то кожного разу, приходячи додому, скидати її й залишатися в самому тільки демікотоновому халаті, дуже давньому і милуваному навіть самим часом. Треба сказати правду, що спочатку йому було трохи трудно звикати до таких обмежень, та потім якось воно звиклося і пішло на лад; він зовсім привчився навіть голодувати вечорами; та зате він живився духовно, носячи в думках своїх вічну ідею майбутньої шинелі. З того часу неначе саме існування його стало якимось повнішим, ніби він одружився, неначе якась інша людина присутня була з ним, неначе він був не сам, а якась приємна подруга життя згодилася з ним проходити разом життєву путь, — і подруга ця була не хто інша, як та ж шинель на товстій ваті, на міцній підкладці, що її й не зносити. Він став якийсь жвавіший, навіть твердіший характером, як людина, що вже визначила й поставила собі мету. З обличчя і з вчинків його зникли самі собою сумнів, вагання, словом — усі нерішучі й непевні риси. Вогонь часом з'являвся в очах його, в голові навіть мелькали найсміливіші й найзухваліші думки: а чи не покласти, справді, куницю на комір? Роздумування про це мало не призвело його до неухважності. Одного разу, переписуючи папір, він мало не зробив навіть помилки, так що майже вголос крикнув: "ух!" і перехрестився. Протягом кожного місяця він хоч один раз навідувався до Петро

вича, щоб поговорити про шинель: де краще купити сукна, і якого на колір, і в яку ціну, і хоч трохи заклопотаний, та завжди задоволений повертався додому, помишляючи, що прийде ж, нарешті, час, коли все це купиться і шинель буде пошита. Діло пішло навіть швидше, ніж він сподівався. Наперекір усім сподіванням, директор призначив Акакію Акакійовичу не сорок і не сорок п'ять, а цілих шістдесят карбованців: чи передчував він, що Акакію Акакійовичу потрібна шинель, чи само собою воно так склалось, та тільки в нього через це виявилось зайвих двадцять карбованців. Це прискорило хід діла. Ще яких-небудь два-три місяці невеликого голодування — і в Акакія Акакійовича набралось, справді, близько вісімдесяти карбованців. Серце його, загалом дуже спокійне, почало битися. Першого ж дня він вирушив разом з Петровичем по крамниці. Купили сукна дуже гарного — і не диво, бо про це думали ще за півроку раніше, і не було того місяця, щоб не заходили до крамниць примірятися до цін; зате сам Петрович сказав, що кращого сукна й не буває. На підкладку вибрали коленкору, але такого добротного та міцного, що він, як говорив Петрович, був ще кращий за шовк і навіть на вигляд показніший і глянцеvitіший. Куниці не купили, бо вона була, справді, дорога, а замість неї вибрали кішку, найкращу, яка тільки знайшлася в крамниці, кішку, яка здаля могла завжди видатись за куницю. Петрович порався з шинелею тільки два тижні, бо чимало було стебнування, а то вона була б готова раніш. За роботу Петрович узяв дванадцять карбованців — менш ніяк не можна було: геть чисто все було шито на шовку, подвійним дрібним швом, і по кожному шву Петрович потім проходив власними зубами, витискуючи ними всякі фігури. Це було... трудно сказати, в який саме день, та, мабуть, в найурочистіший день у житті Акакія Акакійовича, коли Петрович приніс, нарешті, шинель. Він приніс її ранком, перед тою самою годиною, коли треба було йти до департаменту. Ніколи б іншим часом

не припала так до речі шинель, бо вже починалися досить міцні морози і, здавалося, мали ще збільшитись. Петрович з'явився з шинелею, як і подобає пристойному кравцеві. На обличчі його з'явився вираз такий значущий, якого Акакій Акакійович ніколи ще не бачив. Здавалося, він відчув повною мірою, що зробив неабияке діло і що враз показав у собі безодню, яка розділяє кравців, що пришивають тільки підкладки та перешивають, від тих, що шиють нове. Він вийняв шинель з носової хустки, в якій приніс її; хустка була тільки що від прачки; він уже потім згорнув її і поклав до кишені для вжитку. Вийнявши шинель, він дуже гордо поглянув і,

держачи в обох руках, накинув дуже вправно на плечі Акакію Акакійовичу; потім потяг і обсмикнув її ззаду рукою донизу; далі драпірував нею Акакія Акакійовича трохи нарозпашку. Акакій Акакійович, як людина літня, хотів спробувати в рукава; Петрович поміг надіти і в рукава — вийшло, що і в рукава було добре. Одно слово, виявилось, що шинель була зовсім і якраз до міри. Петрович не пропустив нагоди сказати, що він так тільки, тому що живе без вивіски на невеликій вулиці, і до того ж давно знає Акакія Акакійовича, тому взяв так дешево; а на Невському проспекті з нього взяли б за саму тільки роботу сімдесят п'ять карбованців. Акакій Акакійович про це не хотів розводитися з Петровичем, та й боявся всяких великих сум, якими Петрович так любив напускати туману. Він розплатився з ним, подякував і вийшов одразу ж у новій шинелі до департаменту. Петрович пішов слідом за ним і, залишаючись на вулиці, довго ще дивився здаля на шинель і потім пішов навмисне вбік, щоб, обійшовши кривим провулком, забігти знову на вулицю й подивитися ще раз на свою шинель з другого боку, тобто просто спереду. Тим часом Акакій Акакійович ішов у найсвятковішому настрої всіх почувань. Він відчував кожную мить хвилини, що на плечах у нього нова шинель, і кілька разів навіть усміхнувся від внутрішнього задоволення. Та й справді, дві вигоди: одне те, що тепло, і друге, що гарно. Дороги він не примітив зовсім і опинився враз у департаменті; в швейцарській він скинув шинель, обдивився її навкруги і доручив під особливий нагляд швейцарові. Невідомо, яким способом у департаменті враз всі дізналися, що в Акакія Акакійовича нова шинель, і що капота вже більше не існує. Всі тієї ж хвилини вибігли у швейцарську дивитися нову шинель Акакія Акакійовича. Стали поздоровляти його, вітати, так що той спершу тільки усміхався, а потім стало йому навіть соромно. Коли ж усі, приступивши до нього, почали говорити, що треба сприснути нову шинель і що принаймні він повинен запросити їх на вечірку, Акакій Акакійович оторопів зовсім, не знав, що йому робити, що його відповідати і як відмогтися. Він уже хвилин через декілька, увесь зачервонівшись, почав був запевняти досить простодушно, що це зовсім не нова шинель, що це так собі, що це стара шинель. Нарешті один із чиновників, якийсь навіть помічник столоначальника, мабуть, для того; щоб показати, що він зовсім не гордовитий і знається навіть з нижчими за себе, сказав: "Так тому й бути, я замість Акакія Акакійовича справляю вечірку, і прошу до мене сьогодні на чай: я ж, як на те, сьогодні іменинник". Чиновники, натурально, тут же й поздоровили помічника столоначальника і охоче пристали на запросини. Акакій Акакійович став був відмагатися, та всі почали говорити, що нечемно, що просто стид і

сором, і він уже не міг відмовитися. А втім, йому потім стало приємно, коли згадав, що він матиме через те нагоду пройтися навіть увечері в новій шинелі. Весь цей день був для Акакія Акакійовича справді найбільшим урочистим святом. Він повернувся додому в найщасливішому настрої, скинув шинель і почепив її обережно на стіні, намілувавшись ще раз сукном та підкладкою, і потім навмисне вийняв, для порівняння, колишній капот свій, що зовсім розлізся. Він поглянув на нього і сам аж засміявся: така була велика різниця! І довго ще потім за обідом він усе всміхався, як тільки пригадував собі, в якому стані був його капот. Пообідав він весело і після обіду вже нічого не писав, а так трошки посибаритствував на постелі, поки стемніло. Потім, не відкладаючи діла, одягся, надів на плечі шинель і вийшов на вулицю. Де саме жив чиновник, що запросив гостей, на жаль, не можемо сказати: пам'ять починає нас дуже зраджувати, і все, що тільки є в Петербурзі, всі вулиці й будинки злилися й перемішалися так у голові, що вельми важко добути звідти що-небудь у пристойному вигляді. Як би там не було, але певно принаймні те, що чиновник жив у кращій частині міста, виходить, дуже неблизько від Акакія Акакійовича. Спершу треба було Акакію Акакійовичу пройти деякі безлюдні вулиці з скупим освітленням, але, в міру наближення до квартири чиновника, вулиці ставали жвавіші, людніші, ясніше освітлені. Пішоходи стали мелькати частіше, почали траплятися й дами, гарно одягнені, на чоловіках траплялися боброві коміри, рідше стрівалися ваньки з дерев'яними ґратчастими своїми санками, утиканими позолоченими гвіздочками — навпаки, все стрівалися лихачі в малинових плисових шапках, з лакованими санками, з ведмежими запонами, і перелітали вулицю, риплячи колесами по снігу, карети з прикрашеними козлами. Акакій Акакійович дивився на все це, як на новину: він уже кілька років не виходив вечорами на вулицю. Спинився зацікавлено проти освітленого вікна магазину подивитись на картину, де змальовано було якусь вродливу жінку, що скидала з себе черевик, оголивши таким чином усю ногу, дуже непогану; а за її спиною, з дверей другої кімнати, виставив голову якийсь чоловік з бакенбардами і красивою іспаньйолкою під губою. Акакій Акакійович похитав головою й усміхнувся і потім пішов своєю дорогою. Чого він усміхнувся, чи тому, що побачив річ зовсім незнайому, а проте таку, що в кожного про неї зберігається якесь почуття, чи подумав він, як і багато інших чиновників, таке: "Ну, ці вже мені французи! що й казати, вже якщо захочуть що-небудь той, то вже точно той..." А можливо, навіть і цього не подумав — не можна ж залізти в душу людині й дізнатися про все, що вона тільки думає. Нарешті добрався він до дому, де квартирував помічник столоначальника. Помічник столоначальника жив на широку ногу: на сходах світив ліхтар, квартира була на другому поверсі. Увійшовши до передпокою, Акакій Акакійович побачив на підлозі цілі ряди калош. Між ними, посеред кімнати, стояв самовар, що шумів і пускав клуби пари. На стінах висіли все шинелі та плащі, і поміж них деякі були навіть з бобровими комірами чи з бархатними вилогами. За стіною було чути шум і гомін, що враз стали ясні й дзвінкі, коли відчинилися двері й вийшов лакей з підносом, заставленим випорожненими склянками, молочником і кошиком сухарів. Видко, що вже чиновники

давно зібрались і випили по першій склянці чаю. Акакій Акакійович, почепивши сам шинель свою, увійшов у кімнату, і перед ним мелькнули разом свічки, чиновники, люльки, столи для карт, і неясно вразили його вухо: швидка розмова, що здійснювалася з усіх боків, та грюкіт пересуваних стільців. Він зупинився дуже ніяково серед кімнати, шукаючи та намагаючись придумати, що йому робити. Та його вже побачили, галасливо привітали і всі пішли ту ж мить до передпокою і знову оглянули його шинель. Акакій Акакійович, хоч був трохи й сконфужений, але будиши людиною щиросердою, не міг не порадуватись, що всі похвалили шинель. Потім, звісно, всі облишили його і шинель, і повернулися, як водиться, до столів, призначених для віста. Все це: шум, гомін і натовп, все це якесь дивне було Акакію Акакійовичу. Він просто не знав, як йому бути, куди подіти руки, ноги й всього себе; нарешті, підсів він до гравців, дивився в карти, заглядав тому чи тому в обличчя і через деякий час почав позіхати, відчуваючи нудьгу, тим більше, що давно настала та година, коли він звик лягати спати. Він хотів попрощатися з господарем, та його не пустили, кажучи, що неодмінно треба випити на честь обнови по бокалу шампанського. Через годину подали вечерю, де були вінегрет, холодна телятина, паштет, кондитерські пиріжки і шампанське. Акакія Акакійовича примусили випити два бокали, після яких він відчув, що в кімнаті стало веселіше, проте ніяк не міг забути, що вже дванадцята година і що давно пора додому. Щоб як-небудь не заманулось господареві затримати його, він потихеньку вийшов з кімнати, знайшов у передпокої шинель, що, як він з жалем побачив, лежала на підлозі, обтрусив її, зняв з неї кожну пір'їнку, надяг на плечі і зійшов сходами на вулицю. На вулиці все ще було ясно. Деякі роздрібні крамнички, ці незмінні клуби дворового і всякого люду, були відчинені, інші ж, які були позамикані, показували, проте, довгий струмінь світла на всю щілину в дверях, яка означала, що вони там не позбулися ще товариства і, певно, дворові служниці або слуги ще докінчують свої пересуди й розмови, викликаючи в своїх панів цілковиту непевність щодо місця свого перебування. Акакій Акакійович ішов у веселому настрої, навіть побіг був раптом, не знати чого, за якоюсь дамою, що блискавкою промайнула повз нього і в якій кожна частина тіла була сповнена надзвичайного руху. Та, проте, він одразу ж спинився і знов пішов, як і раніш, дуже тихо, здивувавшись навіть зі своєї моторності, що невідомо звідки взялася. Незабаром простяглися перед ним ті пустельні вулиці, що навіть і вдень не такі й веселі, а ввечері то й поготів. Тепер вони стали ще глухіші та відлюдніші: ліхтарів порідшало — масла, як видно, вже менше видавалося; почалися дерев'яні будинки, паркани; ніде ні душі; блищав тільки сніг на вулицях та засмучено чорніли з причиненими віконницями сонні низенькі халупки. Він наблизився до того місця, де перерізувалася вулиця безконечним майданом з ледве видними на другому боці його домами, що мав вигляд страшної пустелі.

Віддалік, бог знає де, миготів огник у якійсь будці, що, здавалося, стояла на краю світу. Веселість Акакія Акакійовича якось тут значно зменшилась. Він ступив на майдан не без якогось мимовільного остраху, начебто серце його передчувало щось недобре. Він оглянувся назад і на всі боки: наче море навколо нього. "Ні, краще й не

дивитись", — подумав і йшов, заплющивши очі, і, коли розплющив, щоб глянути, чи близько кінець майдану, враз побачив, що перед ним стоять майже перед носом якісь люди з вусами, які саме, цього вже він не міг навіть розібрати. Йому затуманилося в очах і забилося в грудях. "А шинель же моя!" — сказав один з них громовим голосом, схопивши його за комір. Акакій Акакійович хотів був уже закричати "караул", як другий приставив йому до самого рота кулак завбільшки як чиновницька голова і промовив: "Ану, тільки крикни!" Акакій Акакійович почув тільки, як зняли з нього шинель, дали йому штовхана коліном, і він упав навznak на сніг і нічого вже більше не почував. Через кілька хвилин він опам'ятався і звівся на ноги, та вже нікого не було. Він почував, що в полі холодно і шинелі нема, почав кричати, та голос, здавалося, й не думав долітати до країв майдану. Повний одчаю, не перестаючи кричати, кинувся він бігти через майдан просто до будки, біля якої стояв будочник і, спершись на свою алебарду, дивився, здається, з цікавістю, бажаючи дізнатись, якого це чорта біжить до нього здаля і кричить людина. Акакій Акакійович, прибігши до нього, почав задиханим голосом кричати, що він спить і ні за чим не дивиться, не бачить, як грабують людину. Будочник відповів, то він не бачив нікого, що бачив, як спинили його серед майдану якісь двоє людей, але думав, що то були його приятелі; а нехай він, замість того, щоб задарма лаятись, піде завтра до наглядача, то наглядач розшукає, хто взяв шинель. Акакій Акакійович прибіг додому зовсім у безладді: волосся, яке ще водилося у невеликій кількості в нього на висках, на потилиці, геть розтріпалося; бік і груди і всі панталони були в снігу. Стара, хазяйка його квартири, зачувши сильний стукіт у двері, похапцем скочила з постелі і в черевіку на одній тільки нозі побігла відчиняти двері, притримуючи на грудях своїх, ради скромності, рукою сорочку; але, відчинивши, відступила назад, побачивши в такому вигляді Акакія Акакійовича. Коли ж розповів він, що сталося, вона сплеснула руками і сказала, що треба йти просто до часного, що квартальний обдурить, пообіцяє й почне водити; а найкраще йти просто до часного, що він навіть їй знайомий, бо Анна, чухонка, що служила перше в неї за куховарку, стала тепер у часного за няньку, що вона часто бачить його самого, як він проїздить повз їх дім, і що він буває кожної неділі в церкві, молиться, і в той же час весело дивиться на всіх, і що, виходить, з усього видно, повинен бути доброю людиною. Вислухавши таке рішення, Акакій Акакійович засмучений побрів до своєї кімнати, і як він провів там ніч, нехай скаже той, хто може хоч трохи уявити собі становище іншого. Раненько вранці пішов він до часного; але сказали, що спить; він прийшов о десятій — сказали знову: спить; він прийшов об одинадцятій годині — сказали: та нема часного дома; він в обідню пору — та писарі в прихожій ніяк не хотіли пустити його і хотіли неодмінно знати, за яким він ділом і яка його потреба привела, і що таке сталося. Отож, нарешті, Акакій Акакійович вперше в житті захотів показати характер і сказав навідріз, що йому треба персонально бачити самого часного, що вони не сміють його не допустити, і що він прийшов з департаменту за казенним ділом, а що ось як він на них поскаржиться, то вже тоді вони знатимуть. Проти цього писарі не посміли нічого сказати, і один з них пішов викликати часного. Часний якось дуже чудно сприйняв розповідь про

пограбування шинелі. Замість того, щоб звернути увагу на головний пункт справи, він почав розпитувати в Акакія Акакійовича: та чого він так пізно повертався, та чи не заходив він і чи не був у якомусь непорядному домі, отож Акакій Акакійович сконфузився зовсім і вийшов од нього, сам не певний, чи набере належного ходу справа про шинель, чи ні. Весь цей день він не був у департаменті (єдиний випадок у його житті). На другий день прийшов він весь блідий і в старому капоті своєму, що став іще нужденніший. Розповідь про грабіж шинелі, хоч і знайшлися такі чиновники, що не проминули навіть і тут посміятися з Акакія Акакійовича, проте багатьох зворушила. Вирішили одразу ж зробити для нього складчину, але зібрали чисту дрібницю, бо чиновники і так уже дуже витратились, підписавшись на директорський портрет і на одну якусь книгу, на пропозицію начальника відділу, що був приятель її авторові, — отже, сума зібралася нікчемна. Один якийсь, зворушений жалістю, надумався принаймні допомогти Акакієві Акакійовичу доброю порадою, сказавши, щоб він пішов не до квартального, бо, хоч і може трапитись, що квартальний, бажаючи заслужити похвалу начальства, знайде якимсь способом шинель, все ж шинель залишиться в поліції, коли він не подасть законних доказів, що вона належить йому; а найкраще, щоб він звернувся до одної значної особи, що значна особа, списавшись з ким треба, може примусити, щоб швидше пішла справа. Нічого не поробиш, Акакій Акакійович наважився йти до значної особи. Яка саме і в чому полягала посада значної особи, це й досі річ невідома. Треба знати, що одна значна особа недавно став значною особою, а доти був незначною особою. А втім, посада його тепер не вважалася значною, як порівняти з іншими, іще значнішими. Але завжди знайдеться таке коло людей, що для них незначне на погляд інших є вже значне. А втім, він намагався збільшити значність багатьма іншими способами, а саме: завів, щоб нижчі чиновники зустрічали його ще на сходах, коли він приходив на посаду; щоб до нього просто з'явитися ніхто не смів, а щоб відбувалось усе порядком найсуворішим: колезький реєстратор доповів би губернському секретареві, губернський секретар — титулярному чи якому випадало іншому, і щоб уже таким способом доходила справа до нього. Так воно вже на святій Русі все заражене наслідуванням, кожне передражнює й корчить свого начальника. Кажуть навіть, якийсь титулярний радник, коли призначили його за правителя якоїсь окремої невеличкої канцелярії, зараз же одгородив собі окрему кімнату, назвавши її "кімнатою присутствія", і поставив біля дверей якихось капельдинерів з червоними комірами, в галунах, що бралися за ручку дверей і відчиняли їх кожному, хто входив, хоч в "кімнаті присутствія" насилу міг уміститися звичайний письмовий стіл. Прийоми і звичаї значної особи були солідні й величні, але не надто складні. Головною підвалиною його системи була строгість. "Строгість, строгість і — строгість", — говорив він звичайно і при останньому слові пильно дивився в обличчя тому, до кого говорив. Хоча, зрештою, для цього й не було ніякої причини, бо той десяток чиновників, що становили весь урядовий механізм канцелярії, і без того перебував у належнім страху: побачивши його здаля, залишав уже діло й дожидався стоячи навитьажку, поки начальник пройде через кімнату. Звичайна розмова його з нижчими відзначалася

строгістю і складалася майже з трьох фраз: "Як ви смієте? Чи знаєте, з ким говорите? Чи розумієте ви, хто стоїть перед вами?" А втім, він був душею незла людина, добра з товаришами, послужлива; але генеральський чин зовсім збив його з пантелику. Діставши генеральський чин, він якось сплутався, збився з пуття і зовсім не знав, як йому бути. Коли йому випадало бути з рівними собі, він був ще людина як слід, людина дуже порядна, з багатьох поглядів навіть не дурна людина; та як тільки траплялося йому бути в товаристві, де були люди хоч на один чин нижчі проти нього, там він був просто хоч викинь: мовчав, і становище його викликало жаль ще й тому, що навіть і сам він почував, що міг би провести час незрівнянно краще. В очах його часом світилося сильне бажання пристати до якоїсь цікавої розмови та гуртка, але його спиняла думка: чи не буде це занадто вже з його боку, чи не буде фамільярно, і чи не зменшить він тим свого значення? І внаслідок таких міркувань він залишався постійно вже в однаковому мовчазному стані, вимовляючи тільки зрідка якісь односкладні звуки, і набув таким чином титулу найнудотнішої людини. До такої ото значної особи з'явився наш Акакій Акакійович і з'явився в час найнесприятливіший, вельми недоречно для себе, хоча, зрештою, доречно для значної особи. Значна особа перебував у своєму кабінеті і дуже-дуже весело розговорився з одним недавно прибулим давнім знайомим і товаришем дитинства, що з ним кілька років не бачився. В цей час доповіли йому, що прийшов якийсь Башмачкін. Він спитав уривчасто: "Хто такий?" Йому відповіли: "Якийсь чиновник". — "А! може почекає, зараз не час", — сказала значна людина. Тут треба сказати, що значна людина порядно прибрехала: в нього був час, вони давно вже з приятелем переговорили все чисто і давно вже перекладали розмову дуже довгими мовчанками, легенько тільки поплескуючи один одного по стегну і приказуючи: "Так, ото, Іване Абрамовичу!" — "Отак, Степане Варламовичу!" Та при всьому тому все ж звелів він чиновникові почекає, щоб показати приятелеві, людині, що давно не служила й засиділася дома на селі, скільки часу чиновники чекають у нього в прихожій. Нарешті, наговорившись, а ще більше намовчавшись досхочу та викуривши цигарку в дуже вигідних кріслах з відкидними спинками, він, нарешті, начебто враз згадав і сказав секретареві, що спинився біля дверей з паперами для доповіді: "Ага, там же стоїть, здається, чиновник; скажіть йому, що він може зайти". Побачивши покірливий вигляд Акакія Акакійовича та його старенький віщмундир, він обернувся до нього і раптом сказав: "Чого вам треба?" — голосом уривчастим і твердим, якого він навмисне вчився заздалегідь у себе в кімнаті, на самоті й перед дзеркалом, ще за тиждень до того, як дістав, теперішню свою посаду і генеральський чин. Акакій Акакійович уже заздалегідь відчув належний страх, трохи зніяковів і" як умів, скільки могла дозволити йому здатність до мови, висловив, додаючи навіть частіше, ніж іншим разом, часточки "той", що була, мовляв, шинель зовсім нова, і тепер пограбований нелюдським способом, і що він звертається до нього, щоб він заступництвом своїм як-небудь, той, списався б з паном обер-поліцеймейстером чи з ким іншим і розшукав шинель. Генералові, не знати чому, видалася така поведінка фамільярною.

— Що ж ви, шановний пане, — провадив він уривчасто, — не знаєте порядку? Куди

ви зайшли? Не знаєте, як ведуться справи? Про це ви б повинні були спершу подати прохання до канцелярії; воно пішло б до столоначальника, до начальника відділу, потім передали б його секретареві, а секретар приставив би його вже до мене...

— Але ж, ваше превосходительство, — сказав Акакій Акакійович, намагаючись зібрати всю невеличку жменю духу, що тільки була в ньому, і почувавши разом з тим, що він упрів страшенно, — я, ваше превосходительство, насмілюся утруднити тому, що секретарі, той... ненадійний народ...

— Що, що, що? — сказав значна особа. — Звідки ви набрались такого духу? звідки ви думок таких набрались? що це за буйство таке повелося поміж молодими людьми проти начальників та вищих!

Значна особа, здавалося, не помітив, що Акакієві Акакійовичу переступило вже за п'ятдесят років. Виходить, якби він і міг назватися молодого людиною, то хіба тільки відносно, тобто відносно до того, кому вже було сімдесят років.

— Чи знаєте ви, кому ви це кажете? чи розумієте ви, хто стоїть перед вами? чи розумієте ви це? я вас питаю!

Тут він тупнув ногою, підвищивши голос до такої сильної ноти, що навіть і не Акакієві Акакійовичу зробилося б страшно. Акакій Акакійович так і обмер, заточився, затрусився всім тілом і ніяк не міг устояти: якби не підбігли тут же сторожі підтримати його, він би звалився на підлогу; його винесли майже непритомного. А значна особа, втішений тим, що ефект перевищив навіть його сподівання, і зовсім захоплений від думки, що слово його може вкинути людину в непритомність, скося поглянув на приятеля, щоб побачити, якої він про це думки, і не без втіхи спостеріг, що приятель перебував у найнепевнішому стані і починав навіть і сам відчувати страх.

Як зійшов зі сходів, як вийшов на вулицю, нічого вже цього не пам'ятав Акакій Акакійович. Він не почував ні рук, ні ніг. За весь вік його ще так сильно не розпікав генерал, та ще й чужий. Він ішов по хуртовині, що свистіла у вулицях, роззявивши рота, збиваючись з тротуарів; вітер, петербурзьким звичаєм, віяв на нього з усіх чотирьох боків, з усіх провулків. Вмить надуло йому в горло жабу, і добився він додому, неспроможний бувши сказати жодного слова; весь розпух і зліг у постіль. Таку силу має часом належне розпикання! На другий же день виявилася в нього сильна гарячка. Завдяки великодушній підмозі петербурзького клімату, хвороба пішла швидше, ніж можна було сподіватися, і коли прийшов лікар, то він, помацавши пульс, нічого не надумався зробити, як тільки приписати припарку, єдино вже для того, щоб хворий не залишився без добродійної допомоги медицини; а втім, тут же оповістив йому за півтори доби неминучий капут. Після чого звернувся до хазяйки і сказав: "А ви, матінко, і часу марно не гайте, замовте йому одразу ж соснову труну, бо дубова буде для нього дорога". Чи чув Акакій Акакійович ці вимовлені фатальні для нього слова, а коли чув, то чи вразили вони його тяжко, чи пожалкував він за безталанним життям своїм, — нічого про це невідомо, бо він перебував увесь час у маренні та в гарячці. Видива, одне одного дивніші, ввижались йому безперестанку: то він бачив Петровича і замовляв йому пошити шинель з якимись пастками на злодіїв, що привиджувалися

йому безперестанку під ліжком, і він щохвилини кликав хазяйку витягти в нього одного злодія навіть з-під ковдри; то запитував, чого це висить перед ним старий капот його, коли в нього є нова шинель; то здавалося йому, що він стоїть перед генералом, вислухуючи належне розпінання, і промовляє: "Винуват, ваше превосходительство!" — то, нарешті, навіть лихословив, виголошуючи найжахливіші слова, аж стара хазяйка навіть хрестилася, зроду не чувши від нього нічого такого, тим більше, що слова ці вимовлялися безпосередньо за словом "ваше превосходительство". Далі він говорив цілковиту нісенітницю; так що нічого не можна було зрозуміти; можна було тільки бачити, що безладні слова й думки оберталися все навколо однієї і тієї ж самої шинелі. Нарешті, бідолашний Акакій Акакійович помер. Ні кімнати, ні речей його не опечатували, бо, по-перше, не було спадкоємців, а по-друге, залишилось дуже небагато спадщини, а саме: пучок гусячих пер, десть білого казенного паперу, три пари шкарпеток, два чи три гудзики, що відірвалися від панталонів, і відомий уже читачеві капот. Кому все воно дісталось, Бог відає: цим, признатися, навіть не цікавився розповідач цієї повісті. Акакія Акакійовича одвезли й поховали. І Петербург залишився без Акакія Акакійовича, наче в ньому його ніколи й не було. Зникла і сховалась істота, ніким не оборонена, нікому не дорога, ні для кого не цікава, що навіть не привернула до себе уваги і природодослідника, який не проміне настромити на шпильку звичайну муху і роздивитись її в мікроскоп; істота, що зносила покірно канцелярські глузування і без будь-якого надзвичайного діла лягла в домовину, та для якої все ж, хоч перед самим кінцем життя, промайнув світлий гість в образі шинелі, що оживив на мить злиденне життя, і на яку отак потім нестерпно звалилося нещастя, як звалюється воно на голови володарів світу цього!.. Через кілька днів після його смерті послано було до нього на квартиру з департаменту сторожа з наказом негайно з'явитися: начальство, мовляв, кличе; але сторож мусив був повернутися ні з чим, доповівши, що не може вже прийти, і на запитання: "з якої причини?" відповів словами: "Та так: він уже помер; три дні як поховали". Отак довідалися в департаменті про смерть Акакія Акакійовича, і на другий день на його місці сидів інший чиновник, значно вищий на зріст, що виставляв літери не таким рівним почерком, а куди похиліше й косіше.

Та хто міг би уявити, що це ще не все про Акакія Акакійовича, що судилося йому кілька днів прожити гучно по своїй смерті, ніби в нагороду за не помічене ніким життя? Але так трапилось, і бідна історія наша несподівано набуває фантастичного закінчення. По Петербургу раптом пішли чутки, що біля Калинкиного мосту і далеко подалі став появлятися ночами мрець в образі чиновника, що шукає якусь украдену шинель, і, під приводом украденої шинелі, здирає з усіх плечей, не зважаючи ні на чин, ні на звання, всякі шинелі: на котах, на бобрах, на ваті, єнотові, лисячі, ведмежі шуби, одно слово, всякого роду хутра й шкури, які тільки вигадали люди, щоб прикрити власну. Один з департаментських чиновників на власні очі бачив мерця і впізнав у ньому одразу Акакія Акакійовича; але це нагнало на нього такого страху, що він кинувся бігти скільки сили й через те не міг гаразд роздивитись, а бачив тільки, як той здаля посварився на нього пальцем. Звідусіль надходили безперестанку скарги, що

спини й плечі, нехай би вже тільки титулярних, а то й тайних радників, зазнають справжньої простуди з причини частого здирання шинелі. В поліції видано було наказ спіймати мерця хоч би що, живого чи мертвого, і покарати його, для прикладу іншим, найнемилосерднішим способом, і його за малим було не спіймали. Якраз будочник якогось кварталу в Кирюшкиному провулку схопив був уже зовсім мерця за комір на місці злочину, коли той намірився здерти фризкову шинель з якогось відставного музиканта, що свистів у свій час на флейті. Схопивши його за комір, він викликав своїм криком двох товаришів, доручивши їм тримати його, а сам поліз на якусь хвилину за халяву, щоб добути звідти тавлинку з табакою, освіжити на якийсь час шість разів на віку примороженого носа свого; але табака, мабуть, була така, що її не міг витримати навіть і мрець. Не встиг будочник, затуливши пальцем свою праву ніздрю, потягти лівою півжмені, як мрець чхнув так сильно, що зовсім забризкав їм усім трьом очі. Поки вони піднесли кулаки протерти їх, і слід мерця пропав, так що вони й не знали навіть, чи був він справді в їх руках. Відтоді у будочників з'явився такий страх до мерців, що навіть побоювалися хапати й живих. І тільки здаля покрикували: "Гей, ти, рушай своєю дорогою!" — і мрець-чиновник почав з'являтися навіть за Калинким мостом, наганяючи великого страху на всіх полохливих людей. Та ми, однак, зовсім забули про одну значну особу, який, правду кажучи, мабуть, чи не був причиною фантастичного повороту, зрештою, зовсім правдивої історії. Насамперед обов'язок справедливості вимагає сказати, що одна значна особа, незабаром по відході нещасного, рознесеного в пух Акакія Акакійовича, відчув щось ніби жаль. Почуття жалю було йому властиве; серце його знало чимало добрих порухів, дарма що чин дуже часто заважав їм виявлятися. Як тільки вийшов з кабінету приїжджий приятель, він навіть задумався про бідолашного Акакія Акакійовича, і з цього часу мало не щодня ввижався йому блідий Акакій Акакійович, що не витримав службового розп'якання. Думка про нього такою мірою непокоїла його, що через тиждень він навіть послав до нього чиновника, щоб довідатись, що він і як, і чи не можна, справді, чим допомогти йому; і коли йому доповіли, що Акакій Акакійович нагло помер з гарячки, це його навіть вразило, він почув докори сумління і весь день був у поганому настрої. Щоб якось розважитись і забути про неприємне враження, вирядився він на вечірку до одного з приятелів своїх, де застав чимале товариство, а що найкраще, всі там були майже в однаковій чині, отож йому ніщо не могло заважати. Це мало надзвичайний вплив на душевний його стан. Він розходився, став приємним у розмові, чемним, одно слово, провів вечір дуже приємно. За вечерею випив він склянок зо дві шампанського — спосіб, що, як відомо, добре впливає щодо веселощів. Шампанське схилило його до всяких екстремностей, а саме: він надумався не їхати ще додому, а заїхати до однієї знайомої дами, Кароліни Іванівни, дами, здається, німецького походження, до якої він мав зовсім приятельські почуття. Треба сказати, що значна особа був уже чоловік немолодий, добрий сім'янин, поважний батько родини. Два сини, що з них один служив уже в канцелярії, і вродлива шістнадцятилітня дочка, з трохи вигнутим, але гарненьким носиком, приходили щодня поцілувати його руку, приказуючи: "'bonjour,

рара!"[1] Дружина його, жінка ще свіжа й навіть зовсім непогана, давала йому спершу поцілувати свою руку і потім, перевернувши її на другий бік, цілувала його руку. Але значна особа цілковито, зрештою, задоволений домашніми родинними ніжностями, вважав за пристойне мати для дружніх стосунків приятельку в іншій частині міста. Ця приятелька була нічим не краща і не молодша за дружину його; але такі вже загадки бувають на світі, і розбиратись у них не наше діло. Отож, значна особа зійшов сходами, сів у сани і сказав кучерові: "До Кароліни Іванівни", — а сам, закутавшись дуже розкішно в теплу шинель, перебував у тому приємному стані, що кращого й не вигадась для росіянина, тобто коли сам ні про що собі не думаєш, а тим часом думки самі впадають в голову, одна за одну приємніші, не завдаючи навіть клопоту ганятися за ними та шукати їх. Сповнений утіхи, він потроху пригадував усі веселі хвилини проведеного вечора, всі слова, що викликали сміх у невеличкому товаристві; багато з них він навіть повторював півголосом і вважав, що вони такі ж смішні, як і раніш, а тому й не дивно, що й сам посміхався від щирого серця. Зрідка заважав йому, проте, поривчастий вітер, що, вихопившись раптом, бог знає звідки і не знати з якої причини, так і стьобав по обличчю, закидаючи його жменями снігу, здиблюючи, як парус, комір шинелі, або враз із надприродною силою накидаючи його на голову йому і завдаючи таким чином безнастанного клопоту з нього виборсуватись. Враз відчув значна особа, що його схопив хтось дуже міцно за комір. Обернувшись, він побачив чоловіка, невеликого на зріст, в старому, поношеному віцмундирі, і не без жаху впізнав у ньому Акакія Акакійовича. Обличчя в чиновника було бліде, як сніг, і мало вигляд зовсім як у мерця. Але жах значної особи переступив усі межі, коли він побачив, що рот мерця скривився і, дихнувши на нього страшною домовиною, вимовив такі слова: "А! то ось ти, нарешті! нарешті, я тебе, той, впіймав за комір! твоя шинель мені й потрібна! не потурбувався про мою, та ще й вилаяв — віддавай же тепер свою!" Бідна значна особа мало не вмер. Хоч який він був крутий у канцелярії та взагалі перед нижчими, і хоч, поглянувши на самий мужній вигляд його та поставу, кожний говорив: "У, який характер!" — але тут він, подібно до багатьох, що мають богатирську зовнішність, відчув такий страх, що не без причини почав навіть побоюватись якого-небудь хворобливого припадку. Він сам навіть скинув мерщій з плечей шинель свою і крикнув кучерові не своїм голосом: "Гони що духу додому!" Кучер, почувши голос, що підвищується звичайно в рішучі хвилини і навіть у супроводі дечого значно більше діючого, втягнув на всякий випадок свою голову в плечі, замахнувся батогом і помчав, як стріла. Хвилин щось за шість значна особа вже був біля ґанку свого дому. Блідий, переляканий і без шинелі, замість до Кароліни Іванівни, приїхав він додому, доплентався сьак-так до своєї кімнати і перебув ніч у такому великому розладі, що на другий день вранці за чаєм дочка сказала йому просто: "Ти сьогодні зовсім блідий, тату". Але тато мовчав і нікому й слова про те, що з ним трапилось, і де він був, і куди хотів їхати. Ця пригода справила на нього сильне враження. Він навіть не так часто почав говорити підлеглим: "Як ви смієте, чи розумієте та, хто перед вами?"; а коли й говорив, то вже не раніш, як вислухавши спершу, про що мова. Та ще дивніше те, що

відтоді зовсім перестав з'являтися чиновник-мрець; видно, генеральська шинель була зовсім до міри; принаймні вже ніде не чути було таких випадків, щоб здирали з кого шинель. А втім, багато невсипущих та клопітливих людей ніяк не хотіли заспокоїтись і говорили, що в далеких частинах міста все ще з'являвся чиновник-мрець. І справді, один коломенський будочник бачив на власні очі, як показався з-за одного будинку привид; але, бувши з природи своєї трохи безсилий, так що одного разу звичайний підсвинок, кинувшись із якогось приватного дому, збив його з ніг, на превеликий сміх візників, що стояли навколо, з яких він постягав за таке глузування по одному шагу на табаку, отож бувши безсилим, він не намілювався спинити його, а йшов собі за ним у темряві доти, аж поки привид кінець кінцем озирнувся і, спинившись, запитав: "Тобі чого хочеться?" — і показав такого кулака, якого і в живих не побачиш. Будочник сказав: "Нічого", — та й повернувся одразу ж назад. Привид, проте, був уже куди вищий на зріст, носив превеликі вуса і, попрямувавши, як здавалось, до Обухового мосту, зник зовсім у нічній темряві.

1

Bonjour, papa! — Добрий день, тату! (фр.)